

הברית והחסד

עיון בסיפור "בחנוכה 1946" לא. אפלפלד

מנחם ד. שריד

וממיר זהובים בכסף מקומי. פעם אחת בלבד מתוארת המשפחה הקטנה באור אידילי, וזאת בקטע השני של סיפור. ("ההורים ישבו ליד התינוק ושמרו על שנתו". שם).

כשנוקפים הימים מתגבר הפחד ועמו הולכות ומתעצמות הספיקות. טרם הוציא הילד שבוע אחד לחייו, משתנה התנהגותו של האב שינוי מהותי ועמה גם הופעתו החיצונית. הציר עליו נסוב שינוי זה הוא למעשה שאלת ערלותו של התינוק. בעיני האב מופיע הילד כלא-קרוא. פרידל "כעס... על אשתו שהביאה בזמנים-לא-זמנים אלו בן לעולם". (105) אמירה זו יכולה הקורא להיתפס בה כהוכחה ניצחת לעוברתה שלא התינוק ולא מילתו הם שחוללו בפרידל את השינוי, אלא שאלה רק העצימו והקדימו את מה שהיה בא בלאו הכי, ולא היא.

גם אם נתרונן לב פרידל מאהבה לאשתו, ברור שהלה הסכין להישאר עמה ולעלות עמה ארצה ובכך לפתוח פרק חדש בחייהם המשותפים. מכאן שלא הריקנות וחוסר-התנחלת הם שדחפו את פרידל לעשות מה שעשה ולהתנהג באופן התמוה בו התנהג במהלך הסיפור.

הורי התינוק נושאים עמם מטען כבד של חוויות-אימה שאינו מתמעט עם בוא בנם. בפתח הסיפור מניח המספר מקום להשערה כאילו פחדה של האם מפני התוצאות הבלתי-ידידות של אי-הבאת הילד כברית הוא הוא הפחד העיקרי המתבטא באותה נקודה. ("הפחד הזה הקפיא את שמחתה של האם". 103) הנחה זו מסתייעת בעמדתו

מערכת סבוכה של קשרי דם וקשרי רגש ומצפון מקיפה סיפור קצר זה ומעניקה לו תוקף החורג אל מעבר למסגרת הזמן הנקוב בכותרו. זוג יהודים מזדקנים, פליטי השואה, פרידל ואשתו, מביאים לעולם בן בכור כשהם ממתנינים על חוף איטליה לאניה שתישאם לארץ-ישראל. אירוע זה מעמיד אותם בפני מצוקה שהולכת ומחריפה, שכן מתברר כי אין כנמצא מוהל שיוכל להביא את הנילוד "בבריתו של אברהם אבינו". החורף של שלהי אותה שנה מתעצם ובכך נידחת כל אפשרות של קיום הטכס. הציפייה הנואלת לבוא מוהל מעצימה את המתח. לילה אחד עוזב פרידל את חדרו לבלי שוב.

אם כי ברור שבואו של הילד לעולם אינו מלווה בהתרגשות של מילוי משאלה נכספת, תובעות נסיבות חייהם של בני הזוג שהנילוד יראה כהוכחה ניצחת לכוח החיים של שניהם. וזאת למרות הבקיעים שחיייהם מלאים בהם. ראוי איפוא שתגובתם הראשונית לבוא הבן תהא חיובית ככל האפשר, כפי שהתגובה המאוחרת יותר לאותו אירוע תהא מעורבת בחששות ואפילו בספיקות שטינה מהולה בהן.

הקטע הפותח מעיד לפיכך על "שמחתה" של האם המולידה, שמחה קצרת-ימים אשר הפחד ממחר להקפיאה. בהמשך מתוארת חדות ההורים כ"זרה" ומאיימת משהו: "הם עמדו לפתח הצריף, אחוזים זה בזה". (103) האם יראה מדבר-מה אולם האב מפגין חיוניות נמרצת תוך שהוא אץ להביא חלב מן הכפרים שבהרים

דבר. הוא יושב ומקשיב וסופג את הדברים אל קרבו.

מכאן ואילך אין פרידל שם לבו לאשתו עוד. הפער בין השניים מתעצם בהדרגה. תחילה נושא הבעל באחריות להיותקות: "האשה בכתה והאב לא ניגש לנחם אותה" (104). "לולא הוטרינאר היה [פרידל] מוצא תואנה להימלט, שלא לראות כיצד אשתו יושבת וקומלת לידו" (105). בתגובה לשינוי שחל בבעל מתבטא גם שינוי ביחס כלפיו: "חוששת היתה מבעלה" (106). "חיפשה מקלט מעינו הזועפת..." (שם) ובאחרונה, עם ניתוקו מרצון של פרידל מחברת הפליטים, נמשכת האשה מרצונה או בעל-כרח אל הקולקטיב הסולד מפני בעלה וכמוהו עויינת אף היא אותו: "כחומה הפרידו האנשים בינו לבין אשתו" (שם). אם קודם לכן היה ביחסו של פרידל כלפי האשה מעין יציאת-ידי-חובתו כבעל, הרי שמאז קלט את דברי הוטרינאר, כמו חדלה מצוקת אשתו להטרידו וכל מעייניו נתונים היו לכיוון אחר: "האב לא אמר דבר. כל כעסו נצטבר בעינו השמאלית המוגדלת. העין הלכה ופשטה על פניו" (105). המימד הסוריאליסטי — בדמות העין המתעצמת — כובש את הסיפור הקצר משניתק הקשר הממשי בין הדמויות הפועלות בו.

פרידל אינו מבקש אלא להזים את משאלתו המרומזת של הוטרינאר. זה מבקש כאילו למנוע סבל נוסף מן הדור הבא ולהצילו באמצעות זאת שבניו של דור זה יצפינו את עוברת יהדותם. אין זו רק דעתו של הוטרינאר. מסתבר כי "כולם היו ברעה שאין למול את התינוק" (106). משנעור פרידל למשמעותה המלאה של אפשרות זאת, גומלת בליבו ההחלטה לעשות כל מה

המסורתית המשוחדת של הקורא המצדיק תגובה כמו-היסטרית כזאת אך ורק במקרים הקיצוניים ביותר. בכך הופך המחבר את הקורא לשותפה של האם — במקביל לסלידה מתגובת האב.

אעפ"י שהמחבר מטעים כי את הפחד מכטאים האם והאב כאחד, ("השמחה הזרה הקיפה אותם פחד", "מההורים לא סר הפחד", "הפחדים הרבים... דלקו בעיניהם") ואין ספק שפעילותה של האם למצוא מוהל ויהי-מה, לעומת סבילותו האדישה של האב, הופכות אותה לדמות טראגית וסימפטית בעיני הקורא בעוד שבן-זוגה מושם כמתאכזר ואולי אף כחסר-רגשות. יש לציין שמשחל שינוי בפרידל והסיפור מתמקד יותר ויותר בו, משתנה גם יחס הקורא כלפיו מביקורת לסלחנות ולבסוף להשתתפות מלאה במצוקתו. השינוי שחל בבעל הן בהופעתו והן בהתנהגותו מבשר את המיפנה היחיד והחשוב שבסיפור. הוא שמסיט את הרגש מן הפחד במשמעותו האישית המוגבלת ("האם לא חיפשה מקלט — צערה העביר אותה על פחדיה"), אל הפחד כלקח היסטורי, כעובדת חיים התקפה לגבי כל יהודי באשר הוא.

דברי הוטרינאר הנלחשים באזני האשה הם המחוללים את השינוי המהותי בקרב הבעל. אפלפלד מטיב להבין שקול-ענות חלוש דווקא ולא הזעקה המחרידה, הוא שמחולל את התהודות העמוקות ביותר בנפשו. "אין זה כה נורא אם לא יימהל התינוק", לוחש בעל-העצה לאמו של הרך הנולד. "ואולי מוטב שלא יימהל. מי יודע כמה מלחמות עוד צפויות לנו" (104). בעוד האם מגיבה כמצופה, מקרבת להינחם ודורשת בשארית כוחותיה לזמן מוהל, אין האב משיב

בעין התינוק. הצבע, כמו החיים עצמם, אוזל מתוך פרידל. לפיכך מתבצעת יציאתו "בלילה, בלי לומר דבר..." עם בוקר "הסתבר כי איננו" (106). וכמו על פי תכנית קבועה מראש, מתמלא הילד גוונים חיים. "לחיינו... הוורידו ופניו הקטנים הראו הסתגלות" (105).

נחשף כאן איפוא תהליך הדרגתי הפועל בשני כיוונים ושעליו נרמז כבר בפתח היצירה: ככל שכושר ראייתו של הילד מתחדר ואופי העין הגרוטסקית הולך ונטבע בפרצופו, כן הולך אביו ומסתמא. אמנם מוצאים כי "ביום הברית פקח התינוק את עיניו ופעה" (שם). אולם ברור מהמשך המסופר כי אין הוא רואה עדיין ולא כלום. הרך מתואר כמגשש "בעיניו העיוורות כלפי האור" (106). אפילו לאחר שיוצא פרידל אל הדרך ממנה לא ישוב, עדיין "התינוק גושש בעיניו העיוורות לקראת האור" (107). בעוד אחדים מן הסובבים את עריסתו חשים בשינוי המתחולל בילד, דבקה האם (כלפי חוץ, לכל הפחות) כאמונתה שאך ורק מילת הבשר עשויה להעניק לילד את פכחונו. היא אומרת: "כיצד יכול לראות, הרי לא נימול" (שם). הערתה זו גרושה אירוניה שכן קודם לכן, כשמתקבצים דרי הצריף להתבונן מקרוב בילדה מצויין כי "האם לא התפארה בו, כאילו ראתה מה שאין השאר רואים" (105). אפשר שאותו "מה" שראתה האם היתה ה"ירושה" שהותיר פרידל לבנו. "חוששת היתה מבעלה", נאמר שם; מבקשת להציל את התינוק ולחפות עליו מפני הגורל שיעד לו אביו, אולם חסרת-אונים היתה האשה נוכח נחישותו של בעלה להוציא אל הפועל מבוקשו.

ואכן, רק כשפרידל נעלם אל תוך הסופה החורפית, פוקח התינוק את עיניו ורואה. וזאת בד בבד עם שיכון

שביכולתו על מנת שבנו יידע גם יידע מי היו אבותיו ומה אירע להם, שאם לא כן — כל הסבל הנורא שצבר האב ביערות ייחא לחינם. מכאן, שלא הילד כשלעצמו, כיצור בשריודם, אלא היותו מסמל לקחי העבר, הוא התורם להתנשאותו של פרידל מעל ומעבר לדאגותיו ולמצוקתו הפרטיות. לא כן האם. זו, תגובתה תלויה ומעוגנת אך ורק בילד החי, בתנועותיו, בפעיותיו ובשלומו. "האם... לא פסקה למלמל: כיצד זה יחיה בלא להיות נימול" (104). החשש המובע בדברים אלה הוא להישארותו של הרך בחיים, לצד הפיזי של הקיום בלבד.

פרידל מוריש לבנו את העין המיוחדת המאפיינת את בני פרידל מאז ומעולם. עין זו זוכה עקב חוויית השואה של אחרון היורשים, למימד נוסף על זה שהיה קיים בבעליה הקודמים. המחבר מציין תכופות כי "הפחדים הרבים שהביאו [פרידל ואשתו] דלקו בעיניהם" (103). מכאן שאותם מראות-אימים וזוועה שפרידל שימש עד להן נשתקעו בעינו ואף שינו את חזותה שינוי מוחלט. האב מבקש איפוא להעניק לבנו את אותותיה של החוויה העזה על מנת שזו לא תישכח

בתבונה רבה מנצל אפלטון את המוטיב הדק של צבעים וגוונים כממצעי להמקשת ההעברה של כושר הראייה (וסגולותיה המיוחדות של העין) מן האב אל בנו. עם הופעת התינוק מציין המחבר כי מי הם "איבדו את כחולותם והגלים הכבדים פלטו קצף ירוק" (103). בגבור החורף, עם אבדן כל סיכוי למצוא מוהל, נאמר כי "ההרים... האפירו. השבילים שקעו בבוץ..." (104) עינו המוגדלת של פרידל מטילה אימה על היושבים בחדר, "כחול עצוב שפע ממנה" (105). הצבע הכחול ההולך ונחלש נספג טיפין טיפין

קיומם והרגליה, מנתקים הם עמו הקשר החברתי ויוצרים מען חומת-זמן סביב אשתו ובנו. כשנעלם פרידל, אין איש מתרגש כולל אשתו, רק הוטרינאר מעז לצאת החוצה ולתור אחריו. כל היתר חולקים לפרידל את הכבוד האחרון בהימנעם ממשחק הקלפים לזמן-מה.

מוטיב חג החנוכה שייך לאוירה המקפת את הסיפור, אך הוא מוצנע בקרבנו כפי שהפליטים דריי-הצריף מבליעים בקרבם כל סממן של זהות יהודית ותודעת עבר. סימנו העיקרי של מוטיב זה הוא המונח "אור" אליו מצטרפים מונחים נוספים שערכם המשמעותי מתבטא בשם "חנוכה". ודוק, בחדר ניצבות "שתי מנורות לוקס" אשר "האירו את השולחנות הנמוכים עליהם שיחקו קלפים" (105). עינו התפוחה והאימתנית של פרידל מקרינה אורה המכליח יומם וליל ומשמשת תזכורת בלעדית לקיומו של החג. ("עינו... דלקה", "עינו... דלקה מעליהם כפנס", "מבטו הכבד... דלק עתה בלעדיו"). משמעותית בפרט היא העובדה שבמישור הזמן קיימת חפיפה בין שמונת ימי המילה לשמונת ימי חג החנוכה. הסיפור מציין את יום לידת התינוק ומזכיר את יום הברית, והלוא אנטיוכוס גזר על המילה. האב מנחיל לבנו את מאור עיניו כהנחיל ירושה "מדורי דורות". וזאת בהתאם למסורת קיום המצוות הכרוכות במועד זה כבמועדים מקודשים אחרים.

מכאן שכל ישותה של דמות האב כמו לא נועדה אלא על מנת להחריד אל סביבתה את הילת החג, שאלמלא הוא לא היתה מוחשת כלל. קיומו של פרידל האב בסיפור זה מרוממת את הסביבה מעל לשגרת החולין האפורה ומעניקה בכך חגיגות מזורה וקוסמת ליצירה מאלפת זו.

הסופה והשבת הגוון הכחול אל פני הרקיע. "והתינוק... הביט דרך חור החלון החוצה. עינו השמאלית הלכה ונפקחה והאפילה על העין הימנית. דומה היה לאביו" (107). הענתק אותו סימן 'פרידלי' שעבר בירושה מדורי דורות שמעניק האב לבנו משול לטקס המילה גופו. רק כך יש להבין את רתיעתו של המהל מפני התינוק כשהוא רואה אותו לראשונה.

שאלה אחרונה שנתר לעורר ביחס לסיפור נוגעת לשמו: "בחנוכה 1946". מלבד העובדה שהסיפור מתרחש בחורף והמחבר מתייחס בקצרה לתמורות במוגז-האוויר, אין עילה נראית לעין שמתוך המתואר בסיפור מתחייבת דווקא זיקה לאחד המועדים שבלוח ישראל. נאמר שבמקום הכותרת הנתונה היה מופיע "בדצמבר 1946" או "בשלהי 1946", כיצד היתה עובדה זו משפיעה על אופי היצירה? הלא למעשה מובלט הפן היהודי היטב באמצעות הדילמה שהורי התינוק עומדים בפניה. אולם נראה שבכך אין די, שכן אין אפלפלד מסתפק בהצגת בעייה אישית ייחודית בסיפורו זה.

הזוג פרידל קשור במסגרת חברתית מסויימת מאד: ניצולי שואה אטומי-חושים העומדים על סף עלייה לארץ-ישראל. מסגרת זו כופה על השניים התנהגות מוסרית מוסכמת שעל פיה עליהם להתקיים. פרידל ואשתו מוקפים קלפנים ושאר בריות נטולי-קלסתר הנתונים בפעלתנות מתמדת גם אם מונוטונית. יש שהם רוכנים מעל התינוק כמשגיחים עליו ושומרים מכל משמר, הרוב הדומם מסכים בצייטונת לדעת הוטרינאר שאין למול את הילד. המילה, לדעתם, בהחלט טובלת דיחוי. מן השעה שמתברר לכל שפרידל בז לתבנית